

DOLNOŚLĄSKI WOJEWÓDZKI KONSERWATOR ZABYTKÓW

SEKRETARIAT
ZAMEK KSIĄŻ W WAŁBRZYCHU
Spółka z o.o.
Wpłynęło data..... 28.03.2025
L. dz. 1308

Delegatura w Wałbrzychu ul. Zamkowa 3, 58-300 Wałbrzych tel. (74) 842 64 18, (74) 842 66 60	dwkz-wb@dwkz.pl http://wosoz.ibip.wroc.pl/public/
--	--

Wałbrzych, dnia 26.03.2025 r.

W/N.5183.767.2025.PS

Zamek Książ w Wałbrzychu Sp. z o.o.

Ul. Piastów Śląskich 1

58-306 Wałbrzych

W odpowiedzi na pismo z dnia 03.03.2025 r. (data wpływu: 03.03.2025 r.) zgłoszone przez Prezesa Zamku Książ w Wałbrzychu, w sprawie wydania wytycznych konserwatorskich dotyczących planowanej rewaloryzacji i rekonstrukcji ogrodów tarasowych przy Zamku Książ, na terenie działki nr 41 Obr. Książ w Wałbrzychu, na podstawie art. 27 Dz.U.2024.0.1292 t.j. - Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wydaję następujące wytyczne konserwatorskie.

Teren, na którym planowane jest przeprowadzanie prac, jest objęty ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków, jako założenie rezydencjonalne Książ w Wałbrzychu Świebodzicach pod numerem A/572/1-3 decyzją z dnia 24.05.2006 r.

Na wstępie należy podkreślić, że w obiektach wpisanych do rejestru zabytków wszelkie przekształcenia i modernizacje powinny być dokonywane z poszanowaniem dla wartości zabytkowych i historycznych, przy zachowaniu form i materiałów właściwych dla tego typu obiektów i odpowiednich parametrów estetycznych. Zgodnie z art. 5 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania zabytku w jak najlepszym stanie, korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

Zgodnie z wytycznymi Generalnej Konserwator Zabytków (Załącznik nr 5. do pisma GKZ z dnia 19.11.2021 r., znak: DOZ-KiNK.070.15.2021) przed przystąpieniem do prac związanych z rewaloryzacją w obrębie zieleni, należy skupić się na przemianach zabytkowej tkanki. Dokumentacja ta powinna opierać się na dostępnych źródłach ikonograficznych, mapach czy zapisach. Za badania i analizy wnoszące najwięcej informacji o obiekcie uznaje się:

- badania historyczne i powiązane z nimi kwerendy archiwalne oraz biblioteczne, w tym także krytyczną analizę źródeł,
- analizę faz rozwojowych obiektu,
- badania dendrochronologiczne i analizę wiekową drzewostanu,
- analizę składu gatunkowego historycznej szaty roślinnej,
- analizę stanu zdrowotnego drzewostanu,
- analizę kompozycji,
- analizę stanu zachowania substancji zabytkowej obiektu oraz jego elementów,
- analizę powiązań obiektu z krajobrazem otaczającym,
- analizę zagrożeń.

Szczegółowe wytyczne i zalecenia co do dokumentacji konserwatorskiej zostały dołączone do mniejszego pisma, jako załącznik nr 1.

Odnosząc się do szczegółowych rozwiązań materiałowych oraz kompozycyjnych, informuje, że opiniuje pozytywnie:

1. Wymianę elementów małej architektury tj. ławki, kosze na odpady na nowe. Dopuszcza się

- montaż elementów drewnianych o prostej formie, wpisującej się w zabytkowy charakter założenia;
2. Wymianę obecnych nasadzeń roślin i wprowadzenie gatunków i kompozycji zastosowanej w I poł. XX w. na terenie Dziedzińca Honorowego. Projekt nasadzeń powinien uwzględnić wymiany sezonowe roślin w zależności od pory roku a także harmonogram prac przy roślinach (nawożenie, uzupełnienia, pielęgnacja). Należy rozważyć zaprojektowanie systemu antykompresyjnego z nawadnianiem i napowietrzaniem nowych nasadzeń drzew;
 3. Remont i prace konserwatorskie w obrębie posadzki dziedzińca w części przylegającej do Zamku wraz z ozdobnymi elementami kamiennymi przy wejściu do podcieni. Projekt powinien uwzględnić odrębne opracowania dotyczące konserwacji zachowanego, historycznego kamienia na tym obszarze. Obecnie przy podcieniach wysokie obrzeża kamienne, należy wymienić na niższe, zgodnie z Ryc. 2.18 Kierunków oraz standardów rewaloryzacji tarasów ogrodowych przy Zamku Książ w Wałbrzychu
 4. Modernizację systemu kanalizacji wody opadowej, na terenie tarasu i przy samym Zamku w sposób najmniej szkodzący obecnej infrastrukturze oraz roślinności. Wszelkie włązy, kratki powinny być dopasowane swoim wyglądem oraz materiałem do zabytkowej przestrzeni. W przypadku robót ziemnych tj. wykopów liniowych czy wymiany kostki granitowej, wymagany będzie nadzór archeologiczny podczas prac. Należy uwzględnić możliwość występowania artefaktów pochodzących z II wojny światowej. Na Dziedzińcu Honorowym znajduje się zakopany szyb, wobec czego wszelkie prace należy prowadzić z zachowaniem ostrożności. Prace te należy także uzgodnić z PAN z uwagi na obecne w podziemiach stacje kontrolne. W przypadku robót w pobliżu murów dziedzińca, należy prowadzić nadzór i ewentualnie udokumentować stratygrafię murów. W przypadku pojawienia się zniszczeń lub uszkodzeń murów poniżej poziomu tarasu, nowy zakres prac należy uzgodnić z tut. Urzędem;
 5. Kontrolę stanu zachowania istniejącej infrastruktury poziomej. W przypadku pojawienia się konieczności montażu dodatkowych, niezbędnych do funkcjonowania w/w elementów urządzeń, należy je montować w obrębie istniejących kanałów rewizyjnych lub poza ogólnodostępnym widokiem. Dopuszcza się montaż zbiorników na wodę opadową pod płytą Dziedzińca Honorowego. Zabrania się montażu nowej kubatury technicznej w obrębie całego Dziedzińca Honorowego;
 6. Remont nawierzchni chodnika z kostki granitowej. Należy rozważyć zastosowanie obrzeży z listwy stalowej osadzonej na ławie fundamentowej w celu ograniczenia kamienia na terenie Dziedzińca a także gromadzenia się wody opadowej przy większych opadach atmosferycznych. Nowe nawierzchnie powinny być wykonane z zachowaniem spadków jedno- lub dwustronnych;
 7. Wykonanie bramki wejściowej na taras południowy pod warunkiem dopasowania do charakteru miejsca materiałów, kolorystyki, mechanizmu oraz docelowej lokalizacji mając na uwadze powiązania widokowe na w/w terenie. Nowe bramki powinny być ujednolicone pod względem wyglądu, kolorystyki, mechanizmu z tymi, które planuje się wykonać wewnątrz Zamku Książ;

Niniejsze wytyczne nie zwalniają z obowiązku otrzymania pozwolenia na wykonanie prac na podstawie art. 36, ust. 1 pkt. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U.2024 poz. 1292). Wszelkie propozycje, koncepcje należy uzgodnić z tut. Urzędem na spotkaniach roboczych w terenie lub w siedzibie tut. Delegatury, po wcześniejszym umówieniu terminu z inspektorem prowadzącym sprawę.

Z up. Dolnośląskiego
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
we Wrocławiu
mgr Anna Nowakowska
Kierownik Delegatury w Wałbrzychu

Otrzymują:

1. Strona D156A+2-R
2. a/a PS

Spełniono obowiązki wynikające z RODO

Sprawę prowadzi starszy Inspektor Wydziału Zabytków Nieruchomych – Przemysław Świątkowski – tel. 74 66 44 890 (w godz 9.00-12.00), p.salatowski@dwkz.pl

**ZALECENIA DO WYKONYWANIA PROJEKTU KONCEPCYJNEGO
KONSERWACJI I/LUB RESTAURACJI¹ dla parków, ogrodów i innych form
zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków**

1. Przedmiot zaleceń

Przedmiotem zaleceń jest **projekt koncepcyjny konserwacji i/lub restauracji**, (zwyczajowo nazywany projektem rewaloryzacji), który jest częścią projektu konserwatorskiego². Projekt koncepcyjny służy zaprezentowaniu wizji projektowych i rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych, których celem jest zarówno zabezpieczenie zabytku przed utratą wartości, ekspozycja jego wartości, jak i zapewnienie możliwości użytkowania i funkcjonowania obiektu. Tym samym projekt ten jest syntezą koncepcji konserwatorskiej (wynikającej z analizy kontekstu historycznego, wartości zabytkowych, stanu zachowania obiektu i diagnozy konserwatorskiej) i planowanej funkcji.

Opracowuje się go po przeprowadzeniu etapów wcześniejszych tj. rozpoznaniu obiektu, zinwentaryzowaniu zasobu, wykonaniu studiów i analiz, ustaleniu stanu zachowania i zwartościowania obiektu oraz sformułowaniu wniosków i założeń konserwatorskich.

Projekt koncepcyjny obejmuje całokształt problematyki dotyczącej wielu dziedzin i odnosi się do całości obiektu zabytkowego, tj. parku, ogrodu lub innej formy zaprojektowanej zieleni³, w którym planowane są prace konserwatorskie i/lub restauratorskie, zapewniając tym samym spójność rozwiązań należących do różnych dziedzin. Projekt koncepcyjny konserwacji i/lub restauracji należy uznać za materiał wyjściowy do opracowania projektu budowlanego oraz projektów wykonawczych z zakresu wszystkich niezbędnych branż, a także do opracowania programu prac konserwatorskich i restauratorskich⁴.

¹ Stosowane są różne nazwy dokumentacji konserwatorskiej w zależności od przeważającego rodzaju i zakresu prac, których dotyczą: projekt rewaloryzacji, adaptacji, modernizacji, rewitalizacji itp. W każdym wypadku działania konserwatorskie, służące dobru zabytku, powinny mieć charakter nadrzędny i leżeć u podstaw wszelkich podejmowanych przy zabytku prac.

² Składniki interdyscyplinarnego projektu konserwatorskiego oraz definicję projektowania konserwatorskiego wskazała prof. B.J. Rouba w artykule *Projektowanie konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków” nr 1, 2008 i są one zbieżne z zapisami Kodeksu etyki konserwatora-restauratora dzieł sztuki. Projekt konserwatorski parku, ogrodu i innych form zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków obejmuje:

- rozpoznanie,
- diagnozowanie,
- cel,
- projekt koncepcyjny konserwacji i/lub restauracji (tzw. koncepcja lub projekt rewaloryzacji) uwzględniający planowaną funkcję, kontekst historyczny, wartości zabytku, stan obiektu, diagnozę konserwatorską i założenia projektowe,
- projekty budowlane robót budowlanych wymagających uzyskania decyzji o pozwoleniu na budowę,
- projekty wykonawcze.

³ Jedynie w wyjątkowych przypadkach, gdy doszło do przekształceń własnościowych, tj. podziału obiektu, lub gdy ma to uzasadnienie ekonomiczne oraz pod warunkiem, że dla obiektu została opracowana szczegółowa dokumentacja studialna, dopuszcza się opracowanie projektu koncepcyjnego dla części obszaru obiektu, z zastrzeżeniem, że proponowane rozwiązania przestrzenne nie mogą kolidować z historyczną kompozycją całości ani zagrażać substancji zabytkowej bądź ograniczać w przyszłości działań konserwatorskich w pozostałej części obiektu. Od projektanta podejmującego się opracowania projektu koncepcyjnego dla części zabytku należy wymagać znajomości kompozycji całego obiektu oraz relacji między poszczególnymi częściami.

⁴ Program prac konserwatorskich należy dołączyć do wniosku o wydanie pozwolenia na prowadzenie prac konserwatorskich, prac restauratorskich i innych, zgodnie z § 3 ust. 3 rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

2. Uwarunkowania prawne

Pojęcie projektu koncepcyjnego nie występuje w obowiązujących przepisach dot. zabytków. Opracowanie to nie jest przedmiotem formalnych uzgodnień z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Zasadność i potrzeba opracowania projektu koncepcyjnego wynika z doświadczeń akademickich i praktyki konserwatorskiej⁵. Projekt koncepcyjny ułatwia poprawne zaprojektowanie prac konserwatorskich, a także sprawne współdziałanie wielu branż w procesie konserwacji/restauracji. Zwyczajowo projekt koncepcyjny konserwacji i/lub restauracji dla całego obiektu przedstawia się WKZ w celu zaopiniowania planowanych rozwiązań, przed przystąpieniem do sporządzenia projektów wykonawczych. Dobrą praktyką jest również współpraca projektanta z WKZ polegająca na konsultacji planowanych działań na etapie procesu projektowego, tj. poprzedzającego pełne opracowanie projektu koncepcyjnego.

Projekt koncepcyjny nie jest wymagany przez przepisy prawa budowlanego. Jest jednak podstawą do sporządzania projektów wykonawczych, zarówno podlegających, jak i niepodlegających przepisom prawa budowlanego.

3. Materiały wyjściowe

Podstawą wszelkich działań projektowych konserwacji i/lub restauracji jest wynik prac przedprojektowych – inwentaryzacyjnych, studialnych, analitycznych, wraz z końcowymi wnioskami – oraz plan zamierzeń sformułowany przez właściciela.

Materiałem wyjściowym do sporządzenia projektu koncepcyjnego konserwacji i/lub restauracji parku, ogrodu lub innej formy zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków, jest dokumentacja przedprojektowa, która, w zależności od specyfiki obiektu oraz rodzaju planowanych prac, może mieć różny stopień dokładności i zakres.

Dokumentacja taka może zawierać:

- a) inwentaryzację zasobu, tj. roślinności oraz innych elementów zagospodarowania terenu, jak:
 - ukształtowanie terenu, budynki i budowle, drogi, układ wodny, instalacje – zgodnie z treścią mapy zasadniczej i/lub uzupełnione o ponadnormatywne elementy wynikające ze specyfiki obiektu,
 - szata roślinna (zgodnie z *Zaleceniami dla inwentaryzacji szaty roślinnej w parkach, ogrodach i innych formach zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków*⁶)
 - elementy wyposażenia (np. elementy ruchome, rzeźby, postumenty, ławki, kosze),
- b) wyniki badań terenowych w zakresie struktury przestrzenno-kompozycyjnej oraz identyfikacji i charakterystyki poszczególnych elementów układu, a także wyniki innych badań, np.: dendrologicznych, architektonicznych, archeologicznych, ekspertyz specjalistycznych dotyczących gospodarki wodami opadowymi, funkcjonowania systemu przyrodniczego, gatunków chronionych itp.,
- c) dokumentację studialną/studium historyczno-konserwatorskie zawierające kompendium wiedzy historycznej o obiekcie, analizy, waloryzację kompozycji i jej elementów oraz ocenę stanu zachowania kompozycji wraz z wnioskami konserwatorskimi,
- d) założenia do projektu konserwatorskiego opracowane na podstawie wniosków z dokumentacji studialnej/studium historyczno-konserwatorskiego oraz zamierzeń inwestora lub właściciela (założenia programu użytkowego, oczekiwania właściciela

⁵ por. Kodeks etyki konserwatora-restauratora dzieł sztuki (przypis 4.).

⁶ Wytyczne rekomendowane przez Generalnego Konserwatora Zabytków przy piśmie z dnia 06.03.2019 r. (DOZ.6521.14.2019.DJ) *Zalecenia dla inwentaryzacji szaty roślinnej w parkach, ogrodach i innych formach zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków*, „Kurier Konserwatorski” nr 19, 2020, s. 44-49.

lub użytkownika wobec planowanej funkcji obiektu, a także możliwości ekonomiczne i organizacyjne właściciela lub użytkownika).

Założenia do projektu konserwatorskiego, wskazujące charakterystyczne cechy kompozycji ogrodu i optymalną formę, kierunki działań konserwatorskich oraz metody rewaloryzacji wraz z uzasadnieniem, zaleca się opracować w formie tekstu oraz rysunku (szkicu – wstępnej koncepcji), który stanowi ilustrację przyjętej idei rewaloryzacji oraz zamierzonego efektu działań konserwatorskich. Założenia do projektu konserwatorskiego stanowią płaszczyznę dyskusji i porozumienia pomiędzy właścicielem, projektantem i WKZ, co umożliwi wypracowanie kompromisu między wnioskami konserwatorskimi a planami i zamierzeniami inwestycyjnymi właściciela co do sposobu zagospodarowania parku.

Ponadto dokumentacja przedprojektowa może zawierać:

- e) zalecenia konserwatorskie sformułowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w oparciu o art. 27 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁷,
- f) wyniki konsultacji społecznych w przypadku obiektów publicznych,
- g) rozpoznanie terenu obiektu *in situ* (w przypadku gdy projektant nie jest autorem dokumentacji przedprojektowej),
- h) materiały dotyczące uwarunkowań prawnych i własnościowych (w tym również zasięg i oddziaływanie form ochrony przyrody, zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego itp.),
- i) studia i opracowania dotyczące zagrożeń zewnętrznych.

Materiałem do opracowania rysunku projektu jest mapa zasadnicza w skali 1:500, 1:1000 lub 1:2000 w zależności od wielkości obszaru i stopnia skomplikowania kompozycji parku, ogrodu lub innej formy zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków. Mapa zasadnicza powinna być uzupełniona o treści ponadnormatywne wynikające ze specyfiki kompozycji danego założenia⁸. Nie jest konieczna mapa do celów projektowych.

4. Zalecana zawartość i forma

Zaleca się zastosowanie formy projektu zgodnie z praktyką akademicką⁹. Projekt koncepcyjny powinien składać się z części opisowej oraz graficznej (rysunku/rysunków) będącej ilustracją tekstu. Opracowanie jako całość powinno zawierać kartę tytułową z nazwą i adresem obiektu, nazwą inwestora, imieniem i nazwiskiem projektanta oraz spis zawartości projektu koncepcyjnego, w którym wymienia się jego elementy.

Część opisowa obejmuje co najmniej:

- założenia projektu, cel wraz z jego uzasadnieniem oraz sposób jego osiągnięcia,

⁷ Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku. Zalecenia, opracowane na podstawie wniosków studium historyczno-konserwatorskiego i założeń do projektu konserwatorskiego, stanowiące ich rozwinięcie, pozwalają „uniknąć opracowywania kosztownych projektów nie nadających się do realizacji z konserwatorskiego punktu widzenia” (Zalasińska K., *Charakter prawny zaleceń konserwatorskich*, „Kurier Konserwatorski” nr 6, 2010).

⁸ Por. *Zalecenia do wykonywania mapy zasadniczej na potrzeby opracowania dokumentacji studialno-projektowych z zakresu konserwacji i restauracji parków, ogrodów i innych form zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków*, wytyczne rekomendowane przez Generalnego Konserwatora Zabytków przy piśmie z dnia 6 marca 2019 r. (DOZ.6521.14.2019.DJ), „Kurier Konserwatorski” nr 19, 2020, s. 40-43.

⁹ Zakres oraz forma projektu koncepcyjnego nie zostały określone przepisami prawnymi.

- określenie kierunku planowanych działań (konserwatorskich i restauratorskich¹⁰ oraz adaptacyjnych i integracyjnych) w odniesieniu do całego obiektu oraz jego poszczególnych części (jednostek funkcjonalno-przestrzennych),
- przedstawienie i omówienie zoptymalizowanych rozwiązań, z uwzględnieniem wyników ustaleń poczynionych na wcześniejszych etapach działania,
- określenie i charakterystykę form elementów kompozycji, ich lokalizacji oraz proponowanych rozwiązań materiałowych i kolorystycznych wraz z uzasadnieniem.

Należy mieć na uwadze, że prace projektowe dotyczą zarówno usuwania zniekształceń i odtwarzania brakujących fragmentów układu, jak i propozycji rozwiązań mających na celu zabezpieczenie przed zniekształceniami.

Rysunek należy sporządzić na mapie sytuacyjno-wysokościowej w skali dostosowanej do powierzchni obiektu będącego przedmiotem projektu, jego specyfiki i charakteru oraz stopnia złożoności kompozycji: 1:500, 1:1000 lub 1:2000¹¹, w dowolnej, czytelnej technice graficznej (brak obowiązujących norm) z rozróżnieniem na elementy projektowane, istniejące – do zachowania oraz istniejące – do usunięcia/rozbiórki. Rysunek powinien być zaopatrzony w legendę objaśniającą użyte oznaczenia graficzne umożliwiające jednoznaczne odczytanie projektu, oznaczenie kierunków świata, a także metrykę projektu zawierającą m.in.: nazwę obiektu, tytuł rysunku, skalę, imię, nazwisko i podpis projektanta oraz datę sporządzenia projektu. W razie konieczności uszczegółowienia rozwiązań projektowych należy załączyć rysunki dodatkowe w skali umożliwiającej ich prezentację.

Zakres merytoryczny projektu koncepcyjnego zależy od stopnia skomplikowania planowanych działań konserwatorskich, specyfiki i charakteru obiektu oraz jego przeznaczenia. W związku z tym odpowiednio uszczegółowienia będą wymagać:

- Program funkcjonalno-użytkowy oraz układ funkcjonalno-przestrzenny

Należy określić, scharakteryzować oraz wykazać zasadność przyjętego programu funkcjonalno-użytkowego, w szczególności w odniesieniu do nowych funkcji bądź form użytkowania. Należy wskazać lokalizację obszarów o określonej funkcji oraz sposób ich użytkowania. Należy określić zasady dostępności obiektu i obsługi obiektu w związku z jego główną funkcją. Za najkorzystniejsze rozwiązanie należy uznać przyjęcie programu i struktury funkcjonalno-przestrzennej zgodnej z historycznym użytkowaniem obiektu oraz zachowanie pierwotnych relacji między poszczególnymi częściami. Nowe, współczesne elementy programu użytkowego nie mogą naruszać historycznej struktury przestrzennej zabytku (niektóre z nich, np. większe parkingi, należy planować poza granicami zabytku).

- Kompozycja przestrzenna

Należy scharakteryzować istotę kompozycji przestrzennej, w tym: zasady konstrukcji kompozycji (planu ogrodu/parku), dominanty i subdominanty kompozycji, punkty węzłowe kompozycji i akcenty, elementy kompozycji (w tym wnętrza parkowe/ogrodowe, przykładowo: polany, salony, gabinety, dziedzińce, podjazdy, wirydarze, patia, ogrody użytkowe, a także dukty, prześwity itp.) oraz ich układ i wzajemne relacje. Należy wskazać, które z elementów oraz jakie ich cechy wymagają bezwzględного zachowania, wyeksponowania lub odtworzenia.

- Kompozycja widoków

Należy przedstawić zamierzenia dot. odnowienia i ekspozycji widoków wewnętrznych i zewnętrznych, jak również sposoby osiągnięcia celu. Należy uwzględnić punkty widokowe,

¹⁰ Rewaloryzacja jest pojęciem szerszym; rewitalizacja nie jest terminem konserwatorskim, chociaż w ramach rewitalizacji mogą być realizowane działania konserwatorskie.

¹¹ Nie jest wymagana mapa do celów projektowych, por. pkt 3. Materiały wyjściowe.

okna widokowe, osie widokowe, widoki ukierunkowane i otwarcia panoramiczne, kurtyny i zamknięcia widoków.

- Układ komunikacji

Układ dróg i placów (również boisk sportowych) należy rozpatrywać jako element kompozycji przestrzennej oraz element funkcjonalny służący potrzebom ruchu. Należy określić i wskazać:

- przebieg, hierarchię i szerokość dróg oraz rodzaj ich nawierzchni, a także rodzaj obrzeży lub ich brak, biorąc pod uwagę zarówno przesłanki historyczne, jak i aktualne warunki terenowe i przyrodnicze,
- drogi/odcinki dróg, place/fragmenty placów: istniejące (do zachowania, do usunięcia) oraz projektowane (do odtworzenia lub nowe, niezwiązane z historycznym układem),
- zalecane rozwiązania technologiczne, elementy i urządzenia służące utrzymaniu dróg (np. odwodnienie) oraz zakres zmian w przypadku konieczności dostosowania do współczesnych zasad ruchu.

- Ukształtowanie terenu

Należy wskazać oraz scharakteryzować formy terenu naturalne oraz sztuczne do zachowania lub odtworzenia, np. skarpy, zagłębienia, pagórki, kopce, tarasy ziemne, wgłębniaki oraz inne formy, np. modelowany teren wzdłuż dróg, płaszczyzn/powierzchni polan, gazonów, kwietników itp. Określić ich lokalizację, kształt oraz formę przestrzenną, a także wskazać zalecaną technologię prac. W razie potrzeby należy wykonać przekroje pionowe terenu lub widoki.

- Obiekty budowlane i obiekty architektury ogrodowej

Należy wskazać lokalizację istniejących (do zachowania) i projektowanych budynków oraz obiektów architektury ogrodowej. Scharakteryzować ich formę przestrzenną, jak również wskazać cechy i właściwości wymagające wyeksponowania oraz niezbędne przy nich działania (odbudowa, remont, adaptacja itp.). W przypadku nowych obiektów dodatkowo należy opracować wskazania dot. stylistyki, skali, formy i rozwiązań materiałowych. Analogicznie należy opracować wskazania dotyczące wyposażenia użytkowego parku (historycznego oraz współczesnego), np. ławek, koszy na śmieci, huśtawek ogrodowych, drogowskich, głazów, tablic pamiątkowych i informacyjnych różnego rodzaju, typu i form oświetlenia i iluminacji wraz ze wskazaniem opraw oświetleniowych itp. W przypadku nowych obiektów wskazane jest scharakteryzowanie ich za pomocą rysunków – rzutów i widoków, fotografii z przykładowymi, podobnymi obiektami, kart katalogowych itp.

- Układ roślinności

Należy przedstawić planowany, docelowy układ roślinności: drzew, krzewów, pnączy i roślinności zielnej z omówieniem skali, formy przestrzennej oraz składu gatunkowego, uwzględniając zmiany warunków siedliskowych i możliwości wpływu na warunki bytowania. Na etapie projektu koncepcyjnego muszą zostać podjęte decyzje dotyczące nowych nasadzeń, postępowania ze starodrzewem oraz roślinnością wtórną – m.in. w zakresie uzupełnień ubytków układu historycznego, adaptacji, usunięć, przesadzeń i wymiany roślinności, odmładzania i przywracania pierwotnych form (np. żywopłotów, szpalerów, alei), jednak bez szczegółowych wskazań i rozwiązań, które są przedmiotem projektu gospodarki drzewostanem. Należy wskazać:

- roślinność istniejącą do zachowania i usunięcia oraz projektowaną (odtworzenia oraz nasadzenia niezwiązane z historycznym układem, np. roślinność izolacyjna): drzewa i krzewy z rozróżnieniem na gatunki liściaste i iglaste, pnącza i roślinność zielną,
- charakterystyczne dla obiektu zgeometryzowane, naturalne i krajobrazowe formy roślinne planowane do zachowania lub odtworzenia, np. labirynty, boskiety, gabinety, szpalery, bindaże, żywopłoty, aleje, nasadzenia rzędowe, sady, warzywniki, winnice, partery ogrodowe, formy topiaryczne, zagajniki, gaje, masywy, grupy, kępy, klomby,

remizy, dzikie promenady, syngieltony, zielone altany, formy kwiatowe, łąki, trawniki, gazony, murawy, runo parkowe itp.

- Układ wodny

Prace projektowe odnoszą się do wyeksponowania, odtworzenia lub konserwacji elementów układu wodnego. Rozwiązania projektowe powinny uwzględniać opracowania dot. zasobów wód – ich dostępności i jakości oraz możliwości z tym związanych. Należy określić formę i lokalizację planowanych elementów układu wodnego, np. form sztucznych, jak: źródła, studnie, fontanny, kaskady, progi, baseny, sadzawki, stawy, kanały, schody wodne, sztuczne wyspy, zatoki itp. Należy określić sposób postępowania i kształtowania wód otwartych włączonych do kompozycji parku/ogrodu: jezior, rzek, strumieni, strug, potoków itp.

Na etapie projektu koncepcyjnego należy również wskazać zalecane rozwiązania dot. infrastruktury i utrzymania układu wodnego, np. umocnień brzegów, tam, przepustów, śluz, przeprawek itd. W przypadku rozbudowanych układów, np. parterów wodnych, układów kanałowych, rozległych i skomplikowanych krajobrazowych układów wodnych, wskazane jest uszczegółowienie proponowanych rozwiązań w formie dodatkowego opracowania.

- Instalacje i infrastruktura techniczna

W projekcie koncepcyjnym należy przewidzieć niezbędny zakres infrastruktury technicznej zapewniającej funkcjonowanie i utrzymanie obiektu, np. ochrona i monitoring, nawodnienie, odwodnienie, oświetlenie itp. Należy przy tym kierować się zasadą poszanowania i ograniczenia ingerencji w substancję zabytkową oraz historyczną kompozycję.

- Wskazania dot. ochrony fauny na terenie parku

Należy uwzględnić wskazania mogące dotyczyć ochrony określonych gatunków, stworzenia lub poprawy warunków ich bytowania, a także działań mających na celu ograniczenie bytowania lub eliminację gatunków inwazyjnych lub powodujących szkody w parku.

- Postępowanie z elementami uznanymi za degradujące lub kolidujące z historyczną kompozycją

Zalecenia te mogą dotyczyć zabudowy, urządzeń technicznych, obiektów architektury ogrodowej, ukształtowania terenu, dróg i nawierzchni, roślinności, układu wodnego itp. Należy wskazać rodzaj działania: likwidację lub maskowanie ww. elementów. W przypadku maskowania należy określić sposób osiągnięcia celu.

- Etapowanie i harmonogram działań konserwatorskich

Należy określić kolejność działań konserwatorskich dla poszczególnych elementów kompozycji wraz z odpowiadającymi im częściami terenu, tj. prac konserwatorskich (prac zabezpieczających – doraźnych i trwałych, pielęgnacyjno-konserwacyjnych), prac restauratorskich (rewaloryzacyjnych) oraz prac adaptacyjnych zgodnie ze specyfiką stadialnego kształtowania zabytku. W razie konieczności należy wskazać również zakres uzupełniających badań konserwatorskich.

- Założenia dotyczące utrzymania obiektu i jego rozwoju

Należy przedstawić ogólne założenia w formie katalogu prac konserwatorskich (pielęgnacyjnych) i restauratorskich ze wskazaniem działań priorytetowych oraz określeniem zasad i częstotliwości ich wykonywania w dłuższej (kilkuletniej) perspektywie czasowej. W przypadku obiektów o dużej powierzchni i skomplikowanej strukturze przestrzennej zaleca się przedstawienie prac w podziale na wnętrza lub jednostki funkcjonalno-przestrzenne. Założenia stanowią materiał pomocniczy do oszacowania środków niezbędnych do utrzymania zabytku oraz opracowania operatu pielęgnacyjnego obiektu. Operat pielęgnacyjny (plan pielęgnacji/utrzymania zabytku), obejmujący całokształt prac konserwatorskich i restauratorskich oraz szczegółowo je omawiający, opracowuje się na okres kilku lat (5-10 lat) na etapie powykonawczym, po uwzględnieniu ewentualnych zmian w projekcie. W uzasadnionych przypadkach operat podlega weryfikacji lub zmianie, np. w sytuacji pojawienia się materiałów źródłowych dostarczających nowych informacji

o zabytku, powodujących konieczność korekty przyjętego kierunku postępowania, zmiany warunków przyrodniczych i in.

- Wnioski i założenia dotyczące prawnej ochrony obiektu i jego otoczenia oraz ewentualnej zmiany własności lub użytkowania

5. Uwagi dot. trybu opracowania i kwalifikacji autora

Zaleca się opracowanie projektu łącznie z dokumentacją studialną, jako jej kontynuacją. Ciągłość tych opracowań warunkuje w dużym stopniu prawidłowość przyjmowanych rozwiązań.

Ze względu na interdyscyplinarny charakter projektu koncepcyjnego wskazane jest, aby projektant podejmujący się jego opracowania posiadał wiedzę z zakresu nauk humanistycznych, technicznych i przyrodniczych (np. architekt krajobrazu). Ze względu na przewagę materii żywej budującej parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni wiedza z zakresu nauk przyrodniczych jest nieodzowna do zachowania zgodności kompozycji historycznej z właściwościami środowiska przyrodniczego, co jest warunkiem trwałości zabytku.

Akty prawne i dokumenty doktrynalne

- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 710 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 81).
- *Zalecenia dla inwentaryzacji szaty roślinnej w parkach, ogrodach i innych formach zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków – wytyczne Generalnego Konserwatora Zabytków przy piśmie z dnia 6 marca 2019 r. (DOZ.6521.14.2019.DJ), „Kurier Konserwatorski” nr 19, 2020.*
- *Zalecenia do wykonywania mapy zasadniczej na potrzeby opracowania dokumentacji studialno-projektowych z zakresu konserwacji i restauracji parków, ogrodów i innych form zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków – wytyczne Generalnego Konserwatora Zabytków przy piśmie z dnia 6 marca 2019 r. (DOZ.6521.14.2019.DJ), „Kurier Konserwatorski” nr 19, 2020*
- Kodeks etyki konserwatora-restauratora dzieł sztuki, <https://zpap-orkds.pl/kodeks-etyki-konserwatora-restauratora-dziel-sztuki/>.
- Pismo Generalnego Konserwatora Zabytków do wojewódzkich konserwatorów zabytków z dnia 26 czerwca 2013 r. (DOZ-OAiK-072/58/13[GKZ]) w sprawie zasad rewaloryzacji zabytkowych założeń zieleni.

Literatura

1. Filipowicz P., *Rola zaleceń konserwatorskich w procesie inwestycyjnym realizowanym w obiekcie zabytkowym w świetle oczekiwań projektanta i inwestora*, „Kurier Konserwatorski” nr 6, 2010.
2. Majdecki L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Warszawa 1993.

3. Myczkowski Z., Sikora D., Stachańczyk R., Szpanowska K., Trzoch M., Zachariasz A., *Wytyczne dotyczące standaryzacji działań konserwatorskich w odniesieniu do zabytków zieleni na potrzeby realizacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017*, Warszawa 2015, praca niepublikowana.
4. Rouba B.J., *Projektowanie konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków” nr 1, 2008.
5. Sikora D., *Specyfika działań konserwatorskich w ogrodach regularnych*, „Kurier Konserwatorski” nr 7, 2010.
6. Sikora D., *Zarys historii ochrony i konserwacji zabytków sztuki ogrodowej w Polsce*, „Ochrona Zabytków” nr 1, 2016.
7. Stachańczyk R., *Problematyka standardów w postępowaniu i dokumentacji konserwatorskiej na potrzeby rewaloryzacji parków i ogrodów*, „Kurier Konserwatorski” nr 7, 2010.
8. Tajchman J., *Konserwacja zabytków architektury-uwagi o metodzie*, „Ochrona Zabytków” nr 2, 1995.
9. Tajchman J., *Standardy w zakresie projektowania, realizacji i nadzorów prac konserwatorskich dotyczących zabytków architektury i budownictwa*, Toruń–Warszawa 2014.
10. Zalaśńska K., *Charakter prawny zaleceń konserwatorskich*, „Kurier Konserwatorski” nr 6, 2010.
11. Zalaśńska K., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Warszawa 2020.

Opracowanie:

Zespół ds. krajobrazu i zieleni zabytkowej, Narodowy Instytut Dziedzictwa:

dr R. Stachańczyk (kierownik Zespołu), K. Balik, M. Lisowska, dr D. Sikora,
dr M. Świątkowski, I. Wildner-Nurek